

Veřejný ochránce práv
OMBUDSMAN

STANDARDY PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI A JEJICH RODINY

POZNATKY

ZE SYSTEMATICKÝCH NÁVŠTĚV
VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV

2013

POSLÁNÍ OCHRÁNCE

Veřejný ochránce práv (ombudsman) podle zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, chrání osoby před **jednáním úřadů a dalších institucí**, pokud je toto jednání v rozporu s právem, neodpovídá **principům demokratického právního státu a dobré správy** nebo jsou úřady nečinné. V rámci prošetřování stížností má ochránce právo nahlížet do úředních či soudních spisů, žádat úřady o vysvětlení a může bez ohlášení provádět místní šetření. Shledá-li pochybení v činnosti úřadu a nedojde-li následně k nápravě, může informovat nadřízený úřad či veřejnost.

Od roku 2006 plní ochránce úkoly **národního preventivního mechanismu** podle Opčního protokolu k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. Cílem systematických návštěv je posílit ochranu osob omezených na svobodě před **špatným zacházením**. Návštěvy jsou prováděny jak na místech omezení svobody z moci úřední, tak i v zařízeních, kde je poskytována péče, na niž jsou její příjemci závislí. Svá zjištění a doporučení týkající se podmínek v určitém typu zařízení ochránce zobecňuje v souhrnných zprávách z návštěv a na jejich základě formuluje standardy zacházení. Návrhy na zlepšení zjištěného stavu a odstranění případného špatného zacházení ochránce směřuje jak k samotným zařízením a jejich zřizovatelům, tak i k ústředním orgánům státní správy.

V roce 2009 byl ochránce pověřen rolí **národního tělesa pro rovné zacházení a ochrany před diskriminací** (equality body) v souladu s právem Evropské unie. Při-

spívá tedy k prosazování práva na rovné zacházení se všemi osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ, národnost, pohlaví, sexuální orientaci, věk, zdravotní postižení, náboženské vyznání, víru nebo světový názor. Za tím účelem poskytuje pomoc obětem diskriminace, provádí výzkum, zveřejňuje zprávy a vydává doporučení k otázkám souvisejícím s diskriminací a zajišťuje výměnu dostupných informací s příslušnými evropskými subjekty.

Od roku 2011 ochránce rovněž **sleduje zajištění cizinců a výkon správního vyhoštění**.

K jeho **zvláštním oprávněním** patří právo podávat Ústavnímu soudu návrhy na zrušení podzákoných právních předpisů, právo vedlejšího účastenství před Ústavním soudem v řízení o zrušení zákona či jeho části, právo podat žalobu k ochraně veřejného zájmu či návrh na zahájení kárného řízení s předsedou či místopředsedou soudu. Ochránce také může doporučit vládě přijmout, změnit či zrušit zákon.

Ochránce je **nezávislý a nestranný**, z výkonu své funkce je zodpovědný pouze Poslanecké sněmovně, která ho zvolila. Má jednoho, stejným způsobem zvoleného, **zástupce**, kterého může pověřit částí své působnosti. Se svými poznatky ochránce průběžně seznamuje veřejnost prostřednictvím internetu, sociálních sítí, odborných seminářů, kulatých stolů a konferencí. Nejdůležitější zjištění a doporučení shrnuje **zpráva o činnosti veřejného ochránce práv** předkládaná každoročně Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR.

Veřejný ochránce práv

Údolní 39, 602 00 Brno

informační linka: +420 542 542 888
telefon (ústředna): +420 542 542 111
e-mail: podatelna@ochrance.cz

www.ochrance.cz
www.facebook.com/verejny.ochrance.prav

OBSAH

1

Úvodní slovo

2

Politika péče o ohrožené
děti a jejich rodiny

3

Právo na rodinný život
a zásahy do něj

5

Výkon sociálně-právní
ochrany dětí umístěných
v zařízeních

6

Náhradní rodinná péče

8

Umístění dítěte v zařízení
a jeho přemístování

10

Práce a kontakt s rodinou

12

Péče o děti v zařízeních

14

Podmínky v zařízeních

15

Právo na soukromí
a sebevyjádření

16

Kontakt s vnějším světem

18

Vzdělávání

19

Opatření ve výchově

20

Specifické skupiny dětí

28

Personál

ÚVODNÍ SLOVO

Od 1. ledna 2006 byl veřejnému ochránci práv novelou zákona č. 349/1999Sb., o veřejném ochránci práv, svěřen úkol provádět systematické návštěvy zařízení, v nichž se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě. Není přitom rozhodující, jestli k omezení svobody dochází na základě rozhodnutí orgánu veřejné moci, nebo jde o důsledek faktické závislosti na poskytované péči.

Cílem systematických návštěv je posílit ochranu osob v zařízeních před špatným zacházením, kterým je třeba rozumět jednání nerespektující lidskou důstojnost. Špatným zacházením je však i neúcta k člověku a jeho právům, nerespektování jeho sociální autonomie, soukromí, práva na rodinný život nebo práva na spoluúčast v rozhodování o vlastním životě. Může jít také o zneužívání závislosti na poskytované péči nebo její prohlubování. Formálně pak může špatné zacházení spočívat v porušování práv garantovaných Listinou základních práv a svobod, mezinárodními úmluvami, zákony a podzákonnými právními předpisy, neplněním interních instrukcí, pokynů, standardů péče, principů dobré praxe či postupů.

V letech 2011 a 2012 jsme se zaměřili na prověření systému péče o ohrožené děti v České republice a jeho fungování. Systematické návštěvy postupně probíhaly v dětských domovech, dětských domovech se školou, výchovných ústavech a diagnostických ústavech, tedy ve školských zařízeních, kde je vykonávána ústavní výchova a ochranná výchova ve smyslu ustanovení §2 zákona č. 109/2002Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

Po diskuzích se zástupci zařízení, zřizovateli, pracovníky sociálně-právní ochrany dětí, zástupci příslušných ministerstev i s odborníky o zjištěních a poznatcích z návštěv školských zařízení, jsem se rozhodl zformulovat standardy, jejichž naplňování by mělo preventivně zajišťovat základní kvalitu péče o děti. Standardy péče o ohrožené děti, které vám nyní předkládáme, obsahují minimální a žádoucí standard zacházení. Jde však také o standardy směřující do politiky státu v oblasti ochrany a péče o ohrožené děti, která má v mnoha ohledech zásadní význam pro naplňování práv dětí.

JUDr. Pavel Varvařovský
veřejný ochránce práv

I) Politika péče o ohrožené děti a jejich rodiny

1. Stát je povinen činit opatření směřující k ochraně rodinného života a tím plnit své pozitivní závazky vyplývající zejména z článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (publikovaná pod č. 209/1992 Sb.).
2. Politika ochrany práv dětí by měla být koncepčně řízena jedním resortem, který by měl být za plnění úkolů v této oblasti odpovědný.
3. Politika státu musí aktivně podporovat rodinný život, přičemž zvláštní podpory a pomoci se musí dostat ohroženým rodinám tak, aby prioritou bylo setrvání dítěte v rodině.
4. Je povinností státu zajistit dostatečnou síť podpůrných služeb pro ohrožené rodiny tak, aby bylo možno překonat nepříznivou situaci za využití terénních a ambulantních služeb, namísto využití služeb ústavní péče.
5. Služby sociální prevence, ambulantní a terénní služby, stejně jako pobytové služby či školská zařízení, by měly být ohroženým rodinám dostupné tak, aby bylo v co nejširší míře zachováno právo na rodinný život. Stát je povinen zajistit nezávislou a účinnou kontrolu respektování práv dětí v zařízeních. Kontrolní mechanismus musí disponovat odpovídajícími pravomocemi k zajištění práv dětí.

”

...chybí podpůrné služby pro ohrožené děti...

“

Zjištění ochránce

Jsem nucen konstatovat, že stát nedisponuje prostředky, kterými by aktivně podporoval právo na rodinný život. Neexistuje dostatečná síť podpůrných služeb (služby sociální prevence, ambulantní a terénní služby, pobytové služby), které by rodinám ohroženým sociálním vyloučením pomohly překonat tíživou situaci a předešly odebrání dětí z rodinného prostředí.

Politika ochrany práv dětí je roztržena mezi několik rezortů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo zdravotnictví). Tento stav oslabuje možnost účinně transformovat systém náhradní péče o dítě.

Jak má vypadat kontrola organizací, zařízení a odborníků zabývajících se poskytováním péče, je uvedeno v bodě 127 Směrnice OSN o náhradní péči o děti (přijata rezolucí č. A/RES/64/142). S ohledem na nedostatky, které byly během návštěv zjištěny, lze mít důvodné pochybnosti, že standard kontroly, jak jej formuluje Směrnice OSN o náhradní péči o děti, je dodržen. Každá kontrolující instituce či orgán (orgán sociálně-právní ochrany dětí, Česká školní inspekce, státní zastupitelství) se zaměřují na určitou výšeč práv dítěte. Žádná z nich se však nezabývá širším kontextem dodržování práv dětí (včetně práva na rodinný život). Není sledováno, zda byl hájen zájem dítěte od prvních počátků problémů v rodině.

II) Právo na rodinný život a zásahy do něj

1. Vazba mezi matkou a dítětem je jedním ze základních předpokladů vývoje lidského jedince. Porušení této nejpřirozenější lidské vazby je zákonem umožněno pouze v případě *absolutní absence péče či její naprosté nedostatečnosti, a pouze tehdy, je-li dítě ohroženo bezprostředně* (takový postup je třeba považovat za *ultima ratio*).¹
2. Dítě nesmí být z rodiny odňato výhradně z důvodů nevhodného bydlení nebo jiných sociálních a ekonomických důvodů.
3. Nespolupráce rodičů s orgánem sociálně-právní ochrany nezbavuje stát odpovědnosti využít všechny dostupné prostředky pro zachování rodiny. Nespolupráce rodičů nesmí být jediným důvodem pro odnětí dítěte z rodiny.
4. Samotná žádost rodičů o umístění dítěte do ústavního zařízení, aniž by byla rodině neúspěšně poskytnuta podpora a pomoc, není legitimním důvodem pro nařízení ústavní výchovy.
5. Ve věcech péče o nezletilé musí být předběžná opatření vydávaná soudy odůvodněna.
6. Dítě má být s ohledem na svůj věk soudem při řízení o odnětí z rodiny vyslechnuto.
7. Dítě by mělo být během řízení o odnětí z rodiny zastoupeno opatrovníkem nezávislým na orgánu, který daný návrh předložil (orgán sociálně-právní ochrany dětí), nebo na orgánu, který o něm rozhoduje (soud).

Zjištění ochránce

Neexistují efektivní nástroje prevence, které by předcházely nařízení ústavní výchovy. Neexistují efektivní nástroje podpory rodin sociálně slabých, rodin s dětmi s výchovnými problémy či poruchami chování, které by směřovaly k zachování rodiny.

Česká republika koncepčně neřeší problematiku **sociálního bydlení**, přičemž sociální důvody včetně nevyhovujících bytových podmínek jsou stále jedním z nejčastějších důvodů odnětí dětí z rodin. Orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) nadto nedisponují žádnou pravomocí směrem k samosprávám, které o využívání svého bytového fondu rozhodují.

Ačkoliv by ústavní výchova měla být nařizována až jako **krajní opatření** a soud je povinen zkoumat možnost náhradní rodinné péče u dítěte, přičemž ta má dle zákona před ústavní výchovou přednost, v praxi se tato zásada neuplatňuje. Náhradní institucionální péče je pravidlem, nikoli výjimkou.

Během návštěv školských zařízení (2010–2012) byly **analyzovány právní tituly, na jejichž základě jsou děti ve školských zařízeních umístěny** (celkem 543 rozhodnutí o ústavní výchově):

- Nejčastějším důvodem nařízení ústavní výchovy jsou po výchovných problémech **sociální důvody**. Ačkoliv jsou často spojeny s dalšími problémy, není výjimkou uložit ústavní výchovu jen kvůli sociálním

---

¹ Viz náleze Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 2244/09–5 ze dne 20. července 2010.

důvodům² (11 % rozhodnutí o ústavní výchově dětí umístěných v navštívených zařízeních). Často jde o nevhodné bydlení či skutečnost, že rodina vůbec nemá kde bydlet. Vzhledem k tomu, že řada rozhodnutí byla staršího data, vznikly pochybnosti, jak probíhala sanace rodiny či soudní přezkum trvání důvodů ústavní výchovy.

- V některých případech žádali o umístění dětí v domově sami rodiče, kteří se ocitli v tíživé sociální situaci bez ubytování, případně neměli prostředky k zajištění základních potřeb dětí. Stát tak naprosto selhává v **plnění pozitivních závazků** plynoucích z čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, která jedinci zaručuje právo na respektování rodinného života.
- OSPOD je někdy rodinou vnímán jako nepřítel (nikoli jako partner), rodina k určitému pracovníkovi OSPOD ztratí důvěru a nechce s ním nadále spolupracovat. Soudy pak uvedou **nespolupráci s OSPOD** jako jeden z důvodů nařízení ústavní výchovy, přestože zákon o rodině takovýto důvod nezná.
- Nařízení ústavní výchovy často **předchází stanovení dohledu** nad výchovou nezletilého. OSPOD sleduje postupné zhoršování poměrů v rodině, aniž by jí aktivně a účinně pomohl zlepšit životní podmínky. Byly zjištěny i případy, kdy ačkoliv nedošlo ke zhoršení, OSPOD navrhl ústavní výchovu kvůli tomu, že se poměry nelepší.
- Ze studovaných rozhodnutí se 347 z nich týkalo dětí, které měly v době rozhodování o ústavní výchově 12 a více let. Osobně bylo před soudem slyšeno pouze 69 z nich (což je přibližně 20 %). Dětem je tak systematicky odíráno **právo být slyšeno** v řízení, které zásadním způsobem ovlivní jejich další život.

V praxi se též objevují příklady, kdy soud vydá předběžné opatření dle ust. § 76a občanského soudního řádu, **aniž by toto soudní rozhodnutí bylo odůvodněno**. V případech rozhodování o nezletilých dětech, zejména tehdy, kdy je dítě fakticky odnímáno zákonným zástupcům a dochází tak k zásahu do rodinného života, je však nepřipustné, aby soud svá rozhodnutí neodůvodňoval. Praxi neodůvodňování usnesení podrobil kritice i Ústavní soud,³ který v obdobné věci konstatoval porušení článku 36 Listiny i článku 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

OSPOD často zastává pozici navrhovatele ústavní výchovy a opatrovníka v řízení současně. Dochází ke kolizi zájmů, kdy navrhovatel a opatrovník v jedné osobě činí jménem nezletilého procesní úkony tak, aby odrážely jeho stanovisko uvedené v návrhu. Zájmem dítěte přitom může být i ochrana jeho práva na rodinný život a setrvání v rodině.

Problematická je i situace, kdy je dítěti **jako opatrovník ustanoven zaměstnanec soudu** (typicky vyšší soudní úředník). Nelze očekávat, že podřízený pracovník soudu ve věci řešené stejným soudem bude brojit proti postupu či rozhodnutí, a to i kdyby byl evidentně vadný.⁴

---

² Jako sociální důvody byly posuzovány situace, kdy rodina neměla vytvořeny vhodné bytové podmínky, případně neměla kde bydlet a/nebo měla finanční potíže (typicky pramenící z nezaměstnanosti, předluženosti).

³ Viz náleží Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 1554/08 ze dne 15. ledna 2009.

⁴ Podobně k postavení vyšších soudních úředníků náleží Ústavního soudu sp. zn. II. 303/05 ze dne 13. 9. 2007.

III) Výkon sociálně-právní ochrany dětí umístěných v zařízeních

1. OSPOD by měl aktivně pomáhat dítěti s udržováním kontaktů s rodiči, osobami blízkými a ostatními sourozenci umístěnými v jiných zařízeních (příp. svěřenými do pěstounské péče). Příslušný pracovník OSPOD by měl dítě navštěvovat v zákonných intervalech, hovořit s ním a zjišťovat jeho aktuální situaci.
2. Podporu a péči dítěti a jeho rodině by měly poskytovat služby terénní, ambulantní či pobytové, OSPOD i zařízení, a to ve vzájemné spolupráci a kooperaci. Činnost a kroky všech zúčastněných mají být systematické, kontinuální a směřující k návratu dítěte do rodiny, pokud je v jeho zájmu.

”

...multidisciplinární práce s dítětem i rodinou...

“

Zjištění ochránce

Ačkoliv po umístění dítěte do zařízení by mělo být primárním cílem sociální práce ozdravení rodiny, často naopak dochází ke vzájemnému odcizení rodinných příslušníků. **Na sanaci rodiny nepracují multidisciplinární týmy**, ačkoliv potřeba spolupráce nejen školského zařízení a OSPOD je zjevná.

Pracovníci OSPOD jsou přetíženi a mnohdy nezvládají plnit ani zákonné povinnosti. Z důvodu jejich nedostatečného počtu, je sociální práce s rodinou (ale i povinnost OSPOD chránit práva dětí v zařízeních) podstatně ztížena, není zcela znemožněna. Pracovníci ne vždy dodržují zákonnou tříměsíční lhůtu, ve které jsou **povinni navštívit dítě v zařízení**. Není výjimkou, že z úsporných důvodů přijede více dětí navštívit pouze jediný pracovník téhož úřadu, a to i přesto, že případy některých dětí má na starosti někdo jiný. V takové situaci lze hovořit pouze o formálním naplňování požadavku zákona.

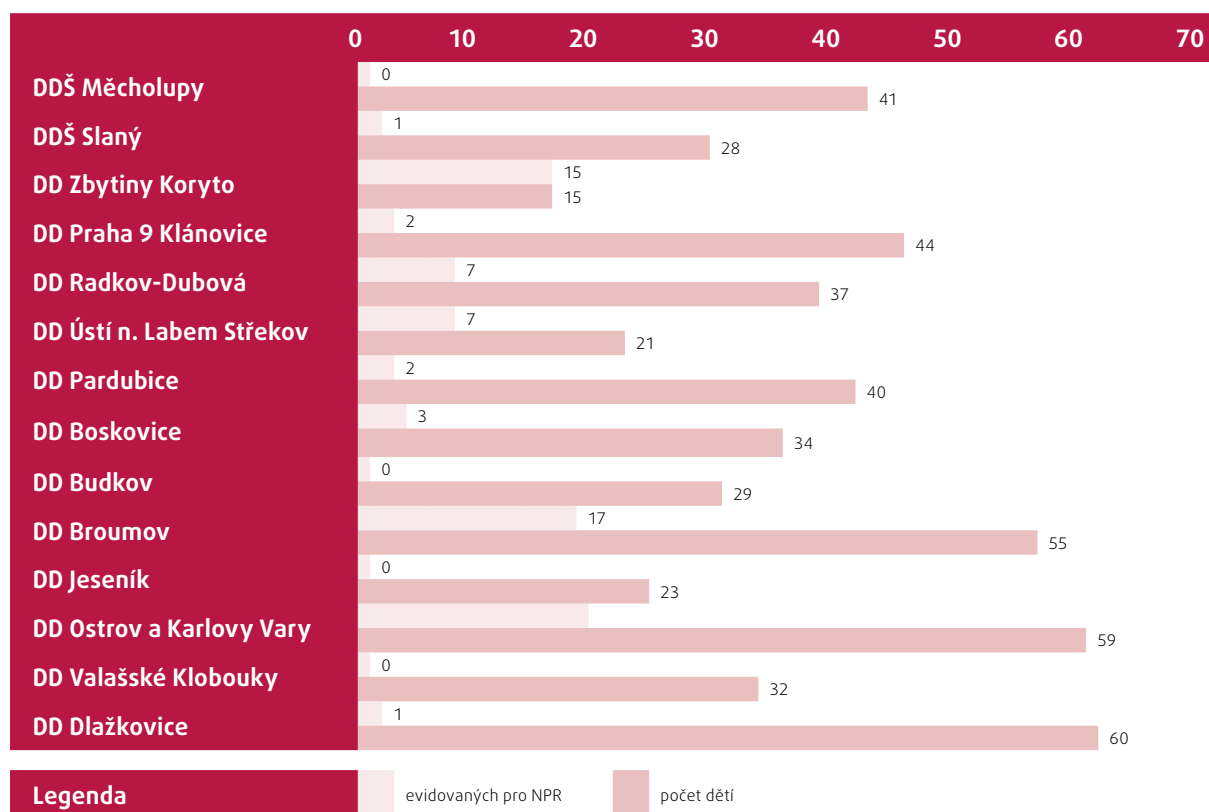

IV) Náhradní rodinná péče

1. Principiálně by mělo být každé dítě umístěné v zařízení zařazeno do evidence dětí určených pro náhradní rodinnou péči (NRP), a to bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, věk, národnostní, etnický nebo sociální původ, tělesnou nebo duševní nezpůsobilost a jiné postavení jeho nebo jeho rodičů.
2. Při zařazování do evidence NRP (příp. při rozhodování o konkrétní podobě NRP) má dítě právo vyjádřit svůj názor, kterému musí být přisuzována váha s ohledem na věk a vyspělost dítěte.
3. Děti v pěstounské péči by měly mít možnost pravidelně se stýkat se svými rodiči, sourozenci a osobami blízkými.
4. OSPOD by měl aktivně sledovat výkon pěstounské péče. Vztahy mezi biologickou rodinou dítěte a pěstounskou rodinou musí být zprostředkovány, doprovázeny a odborně vedeny.

Zjištění ochránce

Návštěvy školských zařízení v letech 2010–12 přinesly zjištění, že pouze malé procento dětí ze zařízení bylo do evidence NRP navrhováno/zařazováno. Často bývá argumentováno tím, že starší děti, děti jiného etnika, případně děti se zdravotním znevýhodněním nemají šanci být do NRP umístěny.

Pozn.: Mezi dětmi nezařazenými do evidence dětí určených pro NRP jsou i děti, které zařízení odmítly. Jedná se však o ojedinělé případy.

”

...přístup k náhradní
rodinné péči
bez rozdílu...

“

V případě, že je do NRP umisťováno dítě, které má v zařízení sourozence, často praxe tíhne k upřednostnění svěřeni dítěte do NRP před zachováním sourozeneckých vazeb, a to i tam, kde mezi sourozenci existuje citové pouto. Osobní kontakty mezi sourozenci nejsou většinou následně podporovány.

V některých případech nejsou pěstouni dostatečně informováni a poučeni v otázce vztahu pěstouna k biologické rodině dítěte. Pěstouni si mnohdy vnitřně zaměňují pěstounství za rodičovství (případně osvojení) a podporují vzájemné odcizování dítěte a jeho biologické rodiny.

V) Umístění dítěte v zařízení a jeho přemístování

1. Síť zařízení, včetně preventivních služeb, by měla odpovídat potřebám ohrožených rodin v daném regionu tak, aby odnětí dítěte z rodiny neznamenal narušení nebo dokonce ztrátu rodinných vazeb.
2. Právo na soukromý a rodinný život zahrnuje nejenom vztahy mezi rodiči a dětmi, ale i vztahy mezi sourozenci či vztahy mezi blízkými osobami. I sourozenecké vztahy jsou tedy pod ochranou čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.
3. Sourozenci by měli být do zařízení, v rámci skupin v zařízení a případně i v rámci náhradní rodinné péče umisťováni společně, pokud tomu nebrání skutečně vážné důvody, mezi něž však nepatří zdravotní postižení jednoho z nich. V případě, že dojde k rozdělení sourozců, OSPOD a zařízení by měly aktivně činit veškeré kroky k zajištění pravidelného osobního kontaktu.
4. Diagnostický ústav při rozhodování o přemístění musí postupovat v intencích správního řádu. Zahájení řízení musí být oznámeno jeho účastníkům; dítě má být v řízení slyšeno; rozhodnutí musí být řádně odůvodněno (včetně vypořádání se s námitkami dítěte, příp. jeho zákonných zástupců); rozhodnutí musí vycházet ze skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti; rozhodnutí musí být doručeno všem účastníkům řízení.
5. Dítě by mělo být o plánovaném přemístění z jednoho zařízení do druhého s dostatečným předstihem informováno, stejně jako o důvodech, které k přemístění vedou.
6. Smlouva o poskytování plného přímého zaopatření zletilé nezaopatřené osobě musí obsahovat konkrétní vymezení práv a povinností smluvních stran, výpovědní důvody a výpovědní lhůty. Výpovědní lhůty mají zohlednit důvod výpovědi i postavení mladého dospělého tak, aby bylo minimalizováno riziko jeho sociálního vyloučení.
7. Přístup k preventivně výchovné péči nesmí být skrze úhradu ubytování a stravy omezen dětem z chudých rodin. Střediska výchovné péče by měla zákonné zástupce klienta aktivně upozorňovat na možnost požádat o dávku pomoci v hmotné nouzi – mimořádnou okamžitou pomoc, která slouží k úhradě nákladů za pobyt a stravu ve středisku, pokud v něm dítě nepobývá z rozhodnutí soudu, případně k úhradě nákladů na dojíždění klientů do ambulantního oddělení.

”

...zachování rodinných a sourozeneckých vazeb...

“

Zjištění ochránce

Právo na rodinný život v rovině sourozeneckých vazeb není vždy respektováno. V mnoha případech jsou sourozenci umístěni v různých zařízeních (školských, zařízení sociálních služeb, zdravotnických), abscentuje jakákoliv snaha o jejich společné umístění, nejsou aktivně podporovány jejich osobní kontakty a dochází tak k jejich postupnému odcizování (ač jsou často pro sebe jedinou rodinou, kterou mají). Ve výjimečných případech dokonce děti nevěděly, že nějaké sourozence mají.

”

...dítě má
právo vyjádřit
svůj názor...

“

Diagnostický ústav v rámci řízení o umístění či přemístění dítěte do školského zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy musí respektovat skutečnost, že **účastníkem řízení** o umístění či přemístění dítěte do jiného školského zařízení je **samo dítě**. V řízení je zastoupeno nejčastěji zákonným zástupcem. I přes ustanovení zástupce je nutné zjistit postoj dítěte k věci.

Každé správní rozhodnutí diagnostického ústavu musí být přezkoumatelné, což znamená, že správní orgán musí vzít v úvahu všechny známé skutečnosti a srozumitelně v odůvodnění vyložit, na základě jakých úvah ve věci rozhodl (včetně vypořádání se s názorem dítěte apod.). Z odůvodnění musí být též patrné, zda jsou splněny speciální požadavky právního předpisu (např. diagnostikování závažné poruchy chování).

Není ojedinělou praxí, že dítě není dopředu **informováno o přemístění do jiného zařízení**. Tato praxe znemožňuje realizovat právo dítěte vyjádřit se ke všem záležitostem, které se ho týkají. Stejně jako připravit se na náročný moment opouštění zařízení, které pro ně mohlo získat kvalitu domova, kde navázalo vztahy s ostatními dětmi a personálem. Nadto jde o postup, který není v souladu se zásadami správního řízení a jde o porušení prováděcí vyhlášky k zákonu o výkonu ústavní a ochranné výchovy, podle které dítě s rozhodnutím o přemístění seznámí psycholog nebo speciální pedagog, a to nejpozději 3 dny před umístěním do konkrétního zařízení.

Ačkoliv preventivně výchovná péče samotná se poskytuje bezúplatně, **stravování v rámci celodenního pobytu ve středisku a ubytování jsou zpoplatněny**. Zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy stanoví, že úhradu je nutné provést před přijetím klienta do střediska, nedohodnou-li se strany jinak. Výše této úplaty se v praxi pohybuje v řádu několika tisíců korun za měsíc pobytu. Finanční náročnost internátní a celodenní formy preventivně výchovné péče je tedy další faktor, který ztěžuje její dostupnost, zejména sociálně slabším rodinám. Sociální důvody jsou přitom v kombinaci s jiným problémem (výchovné problémy, porucha chování) jedny z nejfrekventovanějších důvodů nařízení ústavní výchovy. K částečné úhradě pobytu ve středisku, pokud se nejedná o pobyt nařízený soudem, lze využít dávku pomoci v hmotné nouzi, konkrétně mimořádnou okamžitou pomoc, a to z titulu ust. §2 odst. 5 písm. c) a ust. §2 odst. 6 písm. c) zákona č. 111/2006Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

VI) Práce a kontakt s rodinou

1. Činnost a kroky všech zúčastněných na práci s ohroženou rodinou musí být systematické, kontinuální a směřující k návratu dítěte do rodiny, pokud je možný. V tomto rámci musí také pobytové zařízení aktivně pomáhat dítěti s navazováním, udržováním či znovuziskáním pout s rodiči.
2. K rodičům musí být v procesu práce s dítětem přístupováno jako k neopomenutelným, rovnocenným partnerům.
3. Rodič dítěte by měl participovat na příjmu dítěte do zařízení. Pokud přítomnost rodiče není možná, zařízení by mělo rodiče informovat písemně (či telefonicky) o povaze pobytu dítěte a skutečnostech důležitých pro vzájemný kontakt.
4. Pobyt dítěte u rodičů jsou právem dítěte, nikoliv odměnou a jaké takové musí být také pojímány.
5. Rodině i dítěti by měla být poskytována taková podpora (ze strany zařízení, OSPOD, sociálních služeb), aby pobyt v rodině mohly být co nejčastější. Zařízení má v individuálních případech poskytovat podporu rodičům před návštěvou (příprava) a při jejím průběhu.
6. Pokud pobyt v rodině není v nejlepším zájmu dítěte nebo ho dokonce poškozuje, je legitimní jej nepovolit, a to i přes souhlasné stanovisko OSPOD. Pokud ředitel zařízení pobyt dítěte v rodině nepovolí, učiní tak formou rozhodnutí ve správním řízení.

Návštěvy rodičů mají být omezeny jen denním režimem dítěte, popř. jeho nepříznivým zdravotním stavem.

Zjištění ochránce

Rozhodnutí soudu, tedy státu, o umístění dítěte do zařízení je zásahem do života dítěte a celé jeho rodiny. Rodina dítěte však není nahraditelná. Rodina totiž život dítěte již zásadně ovlivnila a bude jej ovlivňovat i v budoucnu. Nepostradatelnou součástí práce instituce, kde se odloučené dítě nachází, je tak práce s rodinou, pokud důvodem pro odloučení dítěte od osob odpovědných za výchovu nebylo špatné zacházení (týrání, zneužívání), resp. soudní rozhodnutí o zákazu styku.

Každé zařízení by mělo vhodným způsobem prezentovat rodině umístěného dítěte svoji funkci. To napomůže v procesu navazování důvěry mezi rodiči a zařízením. Mnoho rodičů totiž vnímá zařízení, kde je dítě umístěno (podobně jako OSPOD), jako subjekt, který rodiče o dítě „připravil“. Dobrou praxí je tedy **přítomnost rodiče při příjmu dítěte**, možnost

”

...pomoc
s navazováním
a udržováním
pout s rodiči...

“

prohlédnout si prostory, kde bude jejich dítě žít. Zákonný zástupce získá také ucelenější představu o ústavní výchově, v některých případech snad i ztratí přehnaná očekávání, že dítě bude „pod zámek“ a výchovné problémy dítěte se vyřeší. Pokud participace osob odpovědných za výchovu na příjmu dítěte není možná, je třeba rodičům adresovat vhodně formulovaný dopis o povaze pobytu dítěte a skutečnostech důležitých pro vzájemný kontakt.

Byť má dítě právo na **přijímání návštěv** osob zodpovědných za výchovu a jiných blízkých osob, není toto právo v některých případech respektováno. Návštěvy podléhají povolení ze strany zařízení.

Návštěvy mohou být v individuálních případech též vhodným prostorem pro odborné doprovázení rodičů či jiných osob zainteresovaných do výchovy dítěte. Cílem návštěv nemusí být pouze pasivně vyplněný čas, který spolu návštěvník a dítě tráví, ale vytvoření co nejvhodnějších podmínek k rozvinutí vztahu rodič – dítě tak, aby rodič získal chybějící dovednosti, nové pozitivní zkušenosti a získával pocit sebedůvěry, a dítě zase pocit bezpečí v přítomnosti rodiče.

”

...rozvíjení vztahu
rodič-dítě v průběhu
návštěv...

“

VII) Péče o děti v zařízeních

1. Musí existovat standardy kvality pro péči o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy.
2. Systém předávání informací o dětech v rámci zařízení musí být efektivní. Má probíhat pravidelné multidisciplinární setkávání, na kterém je řešena aktuální situace dítěte a jeho budoucnost.
3. Zařízení musí aktivně pracovat na zohlednění výchovných a zdravotních potřeb dítěte ve spolupráci s odborníky (ambulantní pedopsychiatr, diagnostický ústav, středisko výchovné péče).
4. Projevy dětí, včetně sebepoškození, mají být podrobovány odbornému posouzení a mají být hledány jejich příčiny. Nežádoucí následky či projevy nelze pouze sankcionovat.
5. Služby ambulantní (i lůžkové) psychiatrie musí být dětem a jejich rodinám dostupné. Dítě jako pojištěnec má právo na náležitou zdravotní péči, a pokud se mu jí nedostává (například z důvodu nedostupnosti), měly by být jak školským zařízením, tak i OSPOD hájeny jeho zájmy, a to formou požadavku směrem k příslušné zdravotní pojišťovně.
6. Nároky na péči vyplývající ze zdravotních specifik dětí musí být zohledňovány při personálním zajištění a při sestavení rodinných či výchovných skupin.
7. Dítě by mělo mít v zásadě každý den příležitost k pobytu na vzduchu.
8. Dítě by mělo mít příležitost k navazování běžného kontaktu s dětmi opačného pohlaví.
9. Každé zařízení poskytuje v rámci své odbornosti zákonným zástupcům a dalším zainteresovaným subjektům (škola, OSPOD) doporučení stran zacházení s dítětem a výchovného působení na ně.
10. Propouštění dítěte ze zařízení do další péče (rodinné či institucionální) či do „běžného života“ musí být plánovaným a doprovázeným procesem, jehož tempo respektuje schopnost dítěte přijímat změny.
11. Kraje, města a obce mají zřizovat sociální službu pro mladé dospělé opouštějící ústavní péči.

Zjištění ochránce

Systém péče o děti, včetně metod výchovy, byl v každém navštíveném zařízení rozdílný. Naprostá unifikace není na místě, nicméně určitá standardizace péče o děti umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy je potřebná. V rámci standardů může být péče variabilní s tím, že je umožněno každému zařízení utvořit vlastní systém práce a profilaci. Zavedení standardů kvality práce ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy nezabrání potřebnému diferentnímu pedagogickému přístupu, ale rámcově udá jednotný směr v oblasti realizace výkonu ústavní a ochranné výchovy.

Zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy ukládá zařízením poskytovat dětem péči a v jejím rámci zajišťovat jejich specifické výchovné a vzdělávací potřeby. K tomu na úrovni dokumentační napomáhají **programy rozvoje osobnosti dítěte**, které představují mj. nástroj ke stanovení odborných a speciálních postupů k dítěti.

”

...nutnost
pedopsychiatrické péče
a dostatku odborného
personálu...

“

V některých zařízeních působily programy velmi formálním dojmem a vzhledem ke stavu konkrétních dětí vznikla pochybnost, zda jsou opravdu používány jako „živý nástroj“ při rozvoji dítěte. Neobsahovaly žádné konkrétní poznatky k problémovému chování dítěte ani k jeho individuálním potřebám. Jednou za půl roku byl pouze zaznamenán aktuální stav, který se nelišil od předchozího záznamu. Neobsahovaly žádná doporučení ani cíle. Nebylo možno zjistit, zda ve výchově dítěte dochází k pokrokům, či zda byly neúspěšně vyčerpány všechny možnosti.

Školské zařízení, jako subjekt odpovídající za řádnou péči o dítě, by mělo zprostředkovat ambulantní pedopsychiatrickou péči. Školská zařízení se, stejně jako rodiče, potýkají s **nedostatkem a nedostupností dětských psychiatrických ambulancí**. Lze se tak setkat s dětmi v péči psychiatrů pro dospělé. Výsledkem nedostupnosti pedopsychiatrické péče je selhávání dítěte ve škole a v zařízení s mírnějším režimem, což vede k nenávratnému zmaření rozvoje osobnosti dítěte a odráží se i na dosažené úrovni vzdělání.

vání dítěte ve škole a v zařízení s mírnějším režimem, což vede k nenávratnému zmaření rozvoje osobnosti dítěte a odráží se i na dosažené úrovni vzdělání.

V zařízeních, kde jsou děti s psychiatrickým onemocněním, je s ohledem na cílovou skupinu nutné **zajistit dostatek personálu a jeho patřičnou odbornost** (případně snížit počet dětí v jedné rodinné či výchovné skupině). Zřizovatelé však na tyto potřeby ne vždy adekvátně reagují.

V některých zařízeních docházelo k tomu, že se za určitých podmínek dítě po několik dnů vůbec nedostalo **na vzduch** v důsledku opatření ve výchově či umístění na zdravotní izolaci po návratu z útěku (či po dobu lehčí nemoci či rekonvalescence). Upozorňuji, že člověk podrobený režimu vazby či trestu odnětí svobody má vyšší standard zacházení, když je mu zaručena minimálně hodina pobytu na čerstvém vzduchu denně.

Každé zařízení, zejména pak diagnostické ústavy, mají poskytovat obecná doporučení subjektům, které s dítětem vejdou v kontakt, především pak rodině a škole. Mohou se týkat jak vztahové oblasti (např. potřeba laskavého přístupu, nevracet se k minulosti), tak běžného každodenního kontaktu s dítětem (např. zapojit dítě do rodinného života, podporovat ho při přípravě na vyučování, dávat dítěti kapesné apod.).

Odchodem ze zařízení končí systematická podpora a ochrana mladého dospělého. Ještě v zařízení je snaha vybavit jej pro nejbližší období – skrze věcnou pomoc, na kterou má zletilý právo při odchodu ze zařízení, zajištěním bydlení, případně sociální služby typu dům na půli cesty. Ovšem nárok na další pomoc osoba vůči zařízení či jiné instituci nemá. Sociálních služeb je nedostatek, sociální bydlení je propracováno jen v nemnoha městech, ostatně ani existence obecních bytů není pravidlem a na jejich přidělení se čeká velmi dlouho. Část mladých dospělých se vrací do své rodiny (odkud byli odebráni), část po krátké době selhává ve smyslu ztráty slušné životní úrovně a páchání trestné činnosti. Situaci pomohl zlepšit fakt, že smlouvu o poskytnutí plného přímého zaopatření zletilé nezaopatřené osobě do věku 26 let může mladý dospělý se školským zařízením uzavřít v rámci 1 roku od ukončení ústavní nebo ochranné výchovy; nicméně podmínkou je jeho příprava na budoucí povolání.

”

...nedostatečná
podpora mladých
dospělých...

“

VIII) Podmínky v zařízeních

1. Zařízení by mělo být rodinného typu – tedy svou velikostí a uspořádáním neumocňující fakt institucionální výchovy; umístěné v běžné zástavbě obce.
2. Dítě má žít v prostředí podobajícím se běžné domácnosti, přičemž vybavení zařízení by mu mělo umožňovat osvojení si běžných dovedností spojených s chodem domácnosti.
3. Dítě má mít vytvořeny podmínky pro hru a studium.
4. Stavebnětechnické prostředky typu mříže a audiovizuální systémy by měly být používány pouze tam, kde to zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy připouští. Cílem je nalezení alternativních šetrnějších způsobů ochrany dětí při současném zajištění bezpečnosti (nerozbitná skla, pojistky proti plnému otevření oken, pokud hrozí vypadnutí či vyskočení dítěte apod.).
5. Děti s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou, které byly zadrženy na útěku, musí být v rámci diagnostických ústavů umístěny v prostorách, které jsou bezpečné, reflektující skutečnost, že slouží pro pobyt dítěte, a odpovídající požadavkům právních předpisů.

Zjištění ochránce

Umístění a stavebně-technický stav některých objektů je nevyhovující. Setkal jsem se i s řadou velkokapacitních zařízení, která nevyhovují standardu na zařízení náhradní péče formulovanému Směrnici OSN o náhradní péči o děti. Naopak, mělo by se jednat o malá zařízení rodinného charakteru, pokud možno smíšená, situovaná do běžné zástavby obcí). Pokud dítě v odlehleém zařízení navštěvuje i školu při zařízení, dochází k sociálnímu vyloučení, respektive k jeho prohloubení.

Jestliže konstatuji, že **chybí síť menších specializovaných zařízení**, nekomentuji záležitost estetického významu. Důsledkem je mj. i to, že dětem se specifickými problémy (zvýšená potřeba pedopsychiatrické péče, přítomnost poruch chování, agrese, autoagrese) nemůže být poskytnuta individuální péče a dochází k jejich „kumulaci“ ve velkých zařízeních.

Diagnostické ústavy poskytují po nezbytně nutnou dobu péči též dětem s nařízenou ústavní výchovou či uloženou ochranou výchovou, které byly zadrženy na útěku. V některých zařízeních plní funkci **záchytové místnosti** pokoj zdravotní izolace, popř. jsou děti, které nejví známky problematického chování, včleňovány na přechodnou dobu do některé výchovné skupiny. Jinde jsou pro tento účel vyčleněny záchytové místnosti, které si v některých případech v ničem nezadají s policejní celou (katr, postel a stolek pevně spojeny s podlahou).

IX) Právo na soukromí a sebevyjádření

1. Dítě má žít v prostředí, které umožňuje zachování běžné míry soukromí se zohledněním faktu, že nežije spolu s příbuznými.
2. Pokoj dítěte je jeho soukromým prostorem.
3. Starší děti mají mít možnost uzamknout si svůj pokoj, mladší děti alespoň možnost uzamknout si své cennosti (do skříňky, skříně či psacího stolu).
4. Dítě by mělo mít dostatek soukromí při provádění hygieny.
5. Zařízení musí dítěti umožnit nosit oblečení dle vlastního výběru. Excesům je možno zabránit vhodným pedagogickým vedením, či prostřednictvím pravidel vnitřního řádu. Nošení erárního oblečení nesmí figurvat mezi tresty v zařízení.
6. Dětem má být umožněno o sebe pečovat v míře, v jaké je to ve společnosti u dítěte srovnatelného věku běžné.
7. Prohlídky dětí musí probíhat v soukromí a s respektem k jejich důstojnosti, za přítomnosti osoby stejného pohlaví, a to pouze v odůvodněných případech (bezpečnost a ochrana zdraví ostatních dětí či personálu).

Zjištění ochránce

V zařízeních není často dostatečně respektováno právo dítěte na soukromí počínaje mnohalůžkovými pokoji, průchozími pokoji, pokoji sloužícími jako „společenská“ místnost, až po průzory ve dveřích pokojů, koupelen. Časté jsou neuzamykatelné koupelny, toalety, sprchové kouty bez závěsů, v některých případech probíhá sprchování pod dohledem pracovníků. Děti tak nemají možnost téměř žádného okamžiku, aby mohly být chvíli o samotě. To vše vede k internátnímu dojmu s minimální mírou soukromí.

Čas od času se v zařízeních objeví drobné krádeže. Děti však většinou nemají v ložnicích **uzamykatelný prostor**, do kterého by si mohly uschovat své nejcennější věci (ať už jde o cennosti v pravém slova smyslu nebo o subjektivní ohodnocení dítěte). Někde se sice skříň uzamknout dá, ale sdílí ji více dětí. Jinde jsou skříně umístěny mimo ložnice, což však nemusí být praktické z hlediska každodenního využití věci.

V některých zařízeních bylo dětem **odebíráno vlastní oblečení** nebo byly nuceny nosit ústavní (erární) oděv z bezpečnostních důvodů, např. během vycházky venku, kdy tak měla být snížena možnost útěku. Některé děti měly oblečení uložené v prostorech mimo své ložnice, přestože ty nabízely dostatek prostoru a byly v nich skříně, které zely prázdnou.

Ačkoliv je podle §20 odst.2 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy dítě povinno na výzvu ředitele odevzdat do úschovy předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost, ředitelé nemají efektivní nástroj, jak zcela dosáhnout účelu tohoto ustanovení. K provádění osobních prohlídek totiž nemají výslovnou zákonnou oporu. Na druhou stranu nehdolám zpochybňovat, že v některých případech jsou prohlídky z důvodu bezpečnosti ostatních dětí nebo i personálu na místě. Je však nepřipustné, aby **bezpečnostní prohlídky dětí** probíhaly způsobem, který může být nepřiměřeným zásahem do důstojnosti dítěte. Praxe prohlídek se různí, někde se spokojí s ukázáním kapes a zavazadla, někde se děti svlékají do spodního prádla, jinde dokonce donaha. Někde probíhají osobní prohlídky v prostorech běžně přístupným ostatním dětem či personálu.

X) Kontakt s vnějším světem

Návštěvy

1. Návštěvám dítěte by neměla být kladena nepřiměřená organizační či administrativní omezení (je třeba zohledňovat umístění zařízení; uskutečnění předchozího ohlášení návštěvy nemůže být podmínkou jejího umožnění).
2. Návštěvy třetích osob je možno u dětí s ústavní výchovou zakázat pouze formou opatření ve výchově nebo přerušit či zakázat v případě nevhodného chování těchto osob.
3. Návštěvní prostory by měly působit jako přirozené prostředí pro společné trávení času rodičů s dětmi a současně poskytovat maximální možnou míru pocitu bezpečí a soukromí.
4. Přítomnost pracovníků zařízení při návštěvě je možná pouze na žádost dítěte nebo s jeho souhlasem, jinak jen v odůvodněných případech u dětí s uloženou ochrannou výchovou (ve formě zrakové příp. i sluchové kontroly), a to pouze v případě návštěv třetích osob.

Vycházky

5. Samostatná vycházka je právem dítěte.
6. Zařízení je vůči dítěti povinno náležitým dohledem, což znamená, že u každého dítěte vyhodnocuje míru rizika, které pro něj samostatná vycházka představuje, individuálně.
7. Vycházky by měly být dítěti s nařízenou ústavní výchovou umožňovány v zásadě každodenně.
8. Pedagogický pracovník neudělí souhlas s vycházkou v konkrétním případě (pokud si např. dítě nesplní školní povinnosti, odmítá si uklidit pokoje apod.) nebo pokud vycházku nedovoluje zdravotní stav dítěte. Dlouhodobé neumožňování vycházek je opatřením ve výchově, o němž je třeba rozhodnout způsobem, který zákon vyžaduje.

Korespondence

9. Korespondence dětí (písemná, elektronická, na sociálních sítích) nesmí být pracovníky zařízení kontrolována.

Telefonování, internet

10. Dítě by mělo mít možnost telefonovat v soukromí a používat svůj mobilní telefon.
11. Telefonický kontakt rodiny s dítětem nesmí být omezován. Kontakt dítěte s rodiči (příp. dalšími osobami) může omezit, popř. zakázat pouze soud.
12. Dítě má mít možnost přístupu na bezpečný internet.

”

...je třeba zajistit
soukromí při
přijímání návštěv...

“

Zjištění ochránce

Některá zařízení vnímají jako neobvyklé či přímo nežádoucí **návštěvy dalších osob**, než jsou osoby zodpovědné za výchovu. Není možné, aby k návštěvě konkrétní třetí osoby vyslovil rodič či zařízení bez dalšího zákaz a návštěva se neuskutečnila, aniž by byly dodrženy požadavky zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy (tj. nevhodné chování návštěvníka, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí). Velmi negativně lze hodnotit zařazování zákazu návštěv třetích osob do motivačního systému u dětí s ústavní výchovou.

V některých zařízeních nejsou vyhovující **podmínky pro přijímání návštěv v soukromí**. Výjimečně není ani zřízena návštěvní místnost (či alespoň koutek) a s návštěvou blízkých jakoby se vůbec nepočítalo.

V některých zařízeních podléhají **samostatné vycházky** schválení pedagogického pracovníka. Ačkoliv vycházka podléhá jeho souhlasu, dítě na ni má právo a souhlas nelze vykládat jako schválení. Legitimní je vyslovení nesouhlasu, pokud si dítě nesplnilo svoje školní povinnosti nebo např. úklid pokoje. Pokud je však „nepovolení“ vycházek dlouhodobé, musí tak být učiněno v podobě opatření ve výchově. Objevila se i špatná praxe, kdy dítě nemůže opustit zařízení samostatně, ale jen ve skupině jiných dětí, anebo dokonce ve skupině dětí s vychovatelem. Zařízení nejsou připravena vyrovnat se s požadavky náležitého dohledu a přiměřeného/nepřiměřeného rizika při samostatném pobytu dítěte venku.

V jednom zařízení docházelo ke **kontrolování elektronické korespondence dětí**. Nepřípustným zásahem do soukromí je bezprostřední přítomnost pracovníků zařízení během telefonování dětí.

XI) Vzdělávání

1. Rozhodnutí o tom, kterou školu bude dítě navštěvovat, musí činit zákonní zástupci dítěte, příp. dítě s ohledem na svůj věk.
2. Dítě by se mělo vzdělávat v běžné škole mimo zařízení, pokud není na základě odborného posouzení na místě vzdělávání v rámci zařízení. Děti z dětských domovů se mají vzdělávat vždy ve škole, která není součástí domova.
3. Pokud je na základě odborného posouzení v zájmu dítěte vzdělávat se ve škole při zařízení (výchovný ústav), mělo by být v nejvyšší možné míře respektováno přání dítěte při výběru oboru.
4. Dítěti mají být nabízeny takové obory (co do délky a zaměření), které mu umožní uplatnění na trhu práce.

Zjištění ochránce

Ředitelé zařízení často o vzdělávání dětí rozhodují sami, aniž by jim k tomu zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy dával oprávnění. Případně jsou do procesu rozhodování o vzdělávání dítěte zapojeni rodiče, ale nikoli dostatečně (nejsou ze strany zařízení vhodně informováni o charakteru školy, důvodech, proč je vhodná, ani o alternativách). Není vždy slyšen názor dítěte, což navíc nebývá řádně odůvodněno.

Součástí některých dětských domovů je i škola (obě fakticky samostatná zařízení sídlí v jedné budově). Děti se tak téměř automaticky vzdělávají interně a většina z nich nemá dostatečný kontakt s běžným sociálním prostředím. Statutárním orgánem dětského domova a školy byla v jednom případě stejná osoba, tedy ředitel, čímž může docházet ke střetu zájmů (zájem zaplnit školu vede ke stahování dětí do jejích lavic).

Děti v některých výchovných ústavech poukazovaly na **omezenou nabídku studijních oborů**, které mohou studovat při zařízení (pokud je nutné zvolit interní model vzdělávání), což se negativně projevuje na motivaci ke studiu.

XII) Opatření ve výchově

1. Rozhodování o opatření ve výchově musí vždy respektovat zásady zákonnosti, předvídatelnosti, individualizace, přiměřenosti.
2. Při rozhodování o opatření ve výchově má být respektováno právo dítěte být slyšeno.

Zjištění ochránce

Během návštěv byly zkoumány i **hodnotící systémy** v zařízeních (zejména v dětských domovech se školou a ve výchovných ústavech), přičemž některá hodnotící kritéria byla zarážející, některá přímo iracionální a vyvolávala pochybnosti o legitimitě trestů za ně (např. trestání za předávání psaníček mezi chlapci a dívkami, za nepovolené ostříhání se, za odmítnutí dívat se na večerní zprávy, za mluvení romsky, za hovor o drogách, za to, že si dívka „nevzala pití do školy“; negativní hodnocení za „lesbické vztahy s jinou dívkou“, neudělení bodů za to, že dívka „nevěděla, jak má kreslit pocit, proto nespolupracovala“, trest za dvouminutový pozdní návrat z vycházky...). Některá opatření ve výchově neměla oporu v zákoně (zákaz holení u dívek, zákaz líčení, nošení šperků).

XIII) Specifické skupiny dětí

1) Dítě v kojeneckém zařízení

1. Kojenecká zařízení musí podporovat navazování, udržování či znovuzískávání pout matek k dětem.
2. V případě přijetí dítěte na lůžko kojeneckého ústavu k dobrovolnému pobytu musí být v dohodě uzavírané mezi rodičem a zařízením pojednáno o souhlasu s poskytovanou péčí a musí být ustanovena práva a povinnosti smluvních stran; obecně musí dohoda splňovat náležitosti podle občanského práva.
3. Souhlas rodičů s adopcí bez dalšího nepředstavuje právní podklad pro dobrovolný pobyt dítěte v zařízení. Musí být tedy doprovázen dohodou rodičů se zařízením o pobytu dítěte, nebo vydáním předběžného opatření soudem.
4. Zvláště u malých dětí musí fungovat intenzivní sociální práce, s cílem co nejrychlejšího vyjasnění budoucnosti dítěte.
5. Pokud se pobyt dítěte prodlužuje, musí zařízení aktivizovat všechny v procesu zainteresované subjekty, tedy především OSPOD a rodiče, popř. i soud a instituce podílející se na sanační práci s rodinou.
6. Sama nikoli optimální situace umístění dítěte v instituci nesmí být dále umocněna o prvek odosobnění a absence fyzického kontaktu. V zařízení pro děti raného věku musí být zajištěn dostatek personálu – maximálně 4 děti v péči jednoho pečujícího, ovšem vždy s ohledem na náročnost péče, narůstající například v případě dětí se specifickými potřebami. Organizace práce nesmí děti zbytečně vystavovat stresu ze střídání pečujících.
7. Dětem musí být v zásadě umožněn každodenní pobyt na čerstvém vzduchu.
8. Péče o dítě musí být nastavena komplexně, tj. zahrnovat sociální, zdravotní, psychologické a pedagogické zhodnocení dítěte a především plánování dalšího postupu. Součástí hodnotícího týmu mají být i pečující sestry.
9. Dětem starším 3 let musí být zajištěna předškolní péče. Přitom je třeba upřednostnit docházku do běžné mateřské školy před vzděláváním v zařízení.

Zjištění ochránce

V několika případech bylo zjištěno, že v kojeneckém zařízení žilo **dítě nezletilé matky, která byla umístěna ve výchovném ústavu**. Někdy v kojeneckém zařízení s dětmi pobývají i tyto matky, jindy je zde dítě z nejrůznějších důvodů samotné. Jsem toho názoru, že je nadmíru žádoucí vyvíjet maximální snahu o společné umístění matky s dítětem tak, aby nebyla zpřetrhána vazba mezi nimi, ať již budou umístěni v jakémkoli zařízení (školském či zdravotnickém).

Děti přijaté na žádost rodičů, popř. žádost OSPOD, kterou rodiče svým podpisem stvrzují, se v zařízení nacházejí dobrovolně. Platí pro ně tedy odlišná pravidla, než pro děti umístěné na základě rozhodnutí soudu. (Například jejich pobyt u rodičů nepodléhá schválení OSPOD.) V **právním titulu zakládajícím dobrovolný pobyt dítěte na lůžku**

kojeneckého ústavu je nutno pojednat o souhlasu s poskytovanou péčí a dále o právech a povinnostech smluvních stran ohledně dalších aspektů pobytu dítěte v zařízení. Smlouvu o dobrovolném pobytu není možné nahradit jednostranným souhlasem rodičů s osvojením.

Situaci dětí umístěných mimo rodinu, a zvláště dětí malých, je vždy třeba řešit urgentně. V případě kojeneckých zařízení se jedná o děti v období raného vývoje, s potřebou vytvoření bezpečné a jisté citové vazby k jedné pečující osobě. Proto je nezbytné, aby se k dítěti tato pečující osoba dostala co nejdříve po narození. V opačném případě dochází k psychické deprivaci s projevy v oblasti somatiky, intelektu, řeči, v motorickém, kognitivním a socioemočním vývoji, tedy k významnému negativnímu ovlivnění dalšího života dítěte. S délkou pobytu v instituci se rovněž ztrácí nepodmíněná vazba rodiče k dítěti.

Personální zajištění péče v kojeneckých ústavech, jak jsem je mohl návštěvami pozvat, mě vede k následujícímu hodnocení: **Jakkoli ochotný a vstřícný personál navštívených zařízení nemůže, s ohledem na početní stavy, být schopen zcela zabezpečit různé potřeby dětí** (např. některá doporučení odborníků vůči konkrétním dětem byla s ohledem na časové možnosti personálu nerealizovatelná). Péče o děti je soustředěna spíše na poskytování zdravotně-ošetrovatelské služby. Toto zjištění se týká všech navštívených zařízení, neboť souvisí s nastavením organizace péče a financování.

”

...mateřská škola jako nástroj prevence školního selhání...

“

Ač jsou kojenecká zařízení primárně určena pro děti do 3 let věku, ne výjimečně v nich žijí i děti starší. Některá zařízení pro tyto děti zřizují vlastní (interní) mateřské školy, jiná zajišťují docházku dítěte do externího zařízení. **Předškolní příprava je významným nástrojem prevence případného selhání dítěte ve škole.** Lze-li u dětí z kojeneckých zařízení předpokládat větší výskyt nezralosti, je nezbytné co nejdříve začít s nápravou, tj. vhodnými metodami rozvíjet opožděné funkce. To je úkol pro mateřskou školu a její pracovníky, kteří budou vždy odborně připravenější, než sestry v kojeneckých zařízeních. Externí mateřská škola poskytuje kontakt s vrstevníky a nácvik zvládnutí kontaktu s cizími lidmi obecně.

”

...situaci dětí v kojeneckých ústavech je třeba řešit urgentně...

“

2) Nezletilé matky s dětmi

1. Nezletilým matkám by mělo být umožněno zůstat spolu se svým dítětem v zařízení, kde dosud pobývaly. Pokud to není možné, nesmí umístěním do jiného zařízení dojít ke zprerhání kontaktů s jejich rodinou.
2. Ihned po narození dítěte je nutné právně upravit vztahy mezi nezletilou matkou, otcem a dítětem.

Zjištění ochránce

Zařízení (dětské domovy) nejsou ve většině případů připravena na **pobyt nezletilých matek s dětmi**. Těhotné dívky (zejména s problematickým chováním) jsou tak přemísťovány do specializovaných zařízení (výchovných ústavů). Jejich kapacita je však nedostatečná a v řadě případů se nedaří zajistit, aby těhotné dívky nastupovaly do těchto zařízení v optimální době, tedy nejpozději v 5.–6. měsíci gravidity. Dívky jsou přemísťovány i v 8. měsíci těhotenství, kdy je pro ně stěhování stresující. Primárně by těhotné dívky měly mít možnost zůstat i s dítětem v zařízení, ve kterém pobývají.

V ojedinělých případech nastávají **problémy při kontaktu s otcem dítěte**. Pokud otcí není soudem omezen styk a projeví-li zájem dítě si s sebou ze zařízení odnést, nemůže mu být bráněno, neboť jako rodič dítěte má právo jej mít u sebe (pokud soud nerozhodl o svěření do péče matky). Těmto situacím lze však předejít respektováním § 50 zákona o rodině (č. 94/1963 Sb.), které stanoví: „Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu a nedohodnou-li se o úpravě výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.“ Lze tedy dovodit, že po narození dítěte by měl v první řadě soud rozhodnout o tom, komu se dítě svěřuje do péče (za samozřejmé považují, že dívce byla přiznána alespoň částečná rodičovská zodpovědnost), o styku s otcem (za předpokladu, že dítě bude svěřeno matce) a o výživném. Uvedené se zřejmě neděje a je otázkou, z jakého důvodu OSPOD neinicují řízení o svěření dítěte do péče matky. Následně tak dochází k situacím, které jsou pro zařízení obtížně řešitelné a pro matku stresující.

”

...šetrný přístup
k nezletilým
matkám...

“

3) Cizinci

1. Nezletilé děti-cizinci by neměly být oddělovány ve specializovaném zařízení pouze z důvodu cizí státní příslušnosti.
2. Nezletilým dětem-cizincům by měla být poskytována taková podpora a péče, které vedou k jejich začlenění do komunity.

Zjištění ochránce

V souvislosti s přijetím nové Koncepce ochrany a péče o nezletilé cizince bez doprovodu, včetně žadatelů o mezinárodní ochranu (2012) a legislativními změnami došlo ke zrušení části **Zařízení pro děti cizince** (dále ZDC), konkrétně dislokovaného pracoviště dětský domov se školou a výchovný ústav, známého pod názvem „Permon“. Součástí ZDC zůstalo pobytové zařízení – diagnostický ústav s primárním určením pro děti-cizince pocházející ze zcela kulturně a sociálně odlišného prostředí, které nehovoří česky a jsou případně zatíženy traumatizujícími zážitky (válka, násilí apod.). Kritériem pro umístění dítěte do tohoto specializovaného zařízení tak nadále není pouze cizí státní příslušnost, ale faktická situace a potřeby konkrétního dítěte. Klasické diagnostické ústavy budou přijímat cizince, kteří nemají kulturní či jazykovou bariéru (typicky děti ze Slovenska), a budou je dále umisťovat v běžné síti školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

”

...umístění dítěte-cizince podle jeho faktických potřeb a situace...

“

4) Děti s potřebou výchovně-léčebné péče

1. Výchovně-léčebná péče by měla být upravena zákonem – ne jen co do své existence, ale také co do obsahu a způsobu diagnostiky.
2. Nedílnou součástí výchovně-léčebné péče by měla být péče pedopsychiatrická, jejíž míra odvisí od potřeb dítěte.
3. Pro děti, u nichž odborník konstatuje duševní poruchu či etopedický problém vyžadující výchovně-léčebnou péči, by měl existovat dostatek (personálně dobře zajištěných) zařízení tak, aby tato péče byla dětem dostupná a její poskytování nezpůsobovalo zpretrhání kontaktů s rodinou.
4. Případná omezení obecně stanovených práv dítěte s nařízenou ústavní výchovou (například pohyb mimo zařízení, použití speciálních stavebně-technických prostředků) musí mít oporu v zákoně.

Zjištění ochránce

Ačkoliv vyhláška k zákonu o výkonu ústavní a ochranné výchově stanoví, že výchovně-léčebná péče je poskytována v zařízeních, která jsou schopna zajistit výchovnou a zdravotní péči na odpovídající odborné úrovni, není zřejmé, co termín „odborná úroveň“ představuje. **Není předepsán či stanoven způsob zajištění speciálně pedagogických a psychologických metod.**

Další důsledek nedostatečné právní úpravy je, že nejsou zohledněny výchovné a zdravotní problémy některých dětí, které jsou takové intenzity, že není žádoucí či bezpečné realizovat jejich zákonem konkretizovaná práva ve stejném rozsahu, jako je to přirozené u dětí bez těchto problémů.

V zařízeních s výchovně-léčebným režimem je nedostatečná pedopsychiatrická péče. U některých dětí je nemyslitelné, aby se obešly bez zdravotní péče přímo v zařízení. Péči o takové děti však nelze rozdělit na složku zdravotní a složku výchovnou. **Chybí tak skutečně zajištěná výchovně-léčebná péče,** tedy propojení psychiatrické a výchovně vzdělávací činnosti. Nelze souhlasit s dříve vysloveným, zjednodušujícím názorem Ministerstva školství,

”

...zdravotní
a výchovnou péči
nelze oddělovat...

“

mládeže a tělovýchovy, že problémy spojené s pobytem dětí s duševními poruchami ve školských zařízeních jsou dány nedostatkem míst ve zdravotnických zařízeních. Je to odraz chybného předpokladu, že lze péči rozdělit na zdravotní a výchovnou. Ve zdravotnických zařízeních není místo pro kvalitní zajištění výchovné složky péče, ve školských zařízeních není možnost pružně reagovat na změny psychického stavu dítěte.

Toto konstatuji jak obecně, tak ve vztahu k dětem s extrémními poruchami v chování zvláště. U první skupiny dětí vede absence léčebné složky v péči zařízení typu dětský domov k umístění do dětského domova se školou či do výchovného ústavu – namísto odbornějšího přístupu je dítě přeřazeno do zařízení s restriktivnějším režimem. Dochází tak k porušení práva dítěte na náležitou péči.

Právní úprava týkající se dětí s **extrémními poruchami chování**, což je skupina dětí, pro které je v České republice ve školských zařízeních v rámci nelékařských profesí připraveno maximum a ovšem i nejpřísnější režim, je značně nejasná a nepřehledná. Extrémní poruchy chování nebyly definovány ani v lékařských zprávách ani v dokumentech pedagogů v nahlédnuté dokumentaci. Dítě často bývá přemístěno do zařízení pro děti s extrémními poruchami chování, aniž by bylo popsáno chování odůvodňující jeho přemístění. Podle stávající praxe se k přemístění dětí nevyžaduje přesná diagnostika stanovující stupeň poruchy jejich chování.

Neexistuje koncepce práce s dětmi s (extrémními) poruchami chování. Nejcitelněji je postrádána metodická úprava pro zvládnání agrese dětí, neboť výskyt agresivity roste. Pedagogové se fyzickým zákrokům vůči agresi dítěte brání. Vedoucí zařízení zároveň v tomto směru nejsou schopni personál jasně vést.

Ideové vakuum panuje ohledně „**hraničních dětí**“, tj. dětí, které balancují na pomezí školského, zdravotnického a sociálního systému. K trvalému zdravotnímu handicapu se mnohdy připojuje osobnostní patologie. Pro tyto děti není vhodný jen čistě zdravotnický nebo školský systém, což vede k vyčerpávajícímu hledání zařízení, které by dítě přijalo (a to i za cenu, že mu nebude poskytnuta odpovídající a potřebná péče).

”

...chybí koncepce
práce s dětmi
s poruchami chování...

“

5) Hospitalizace v psychiatrických léčebnách

1. Ambulantní péče nemá být nahrazována péčí ústavní v psychiatrické léčebně. Před přistoupením k hospitalizaci v psychiatrické léčebně musí být vyčerpány dostupné ambulantní prostředky a nástroje speciální výchovné péče, což musí být náležitě zdokumentováno.
2. Zdravotnické zařízení nesmí nahrazovat léčebně-výchovnou péči v domovském prostředí dítěte, tedy hospitalizace nesmí nahrazovat nezajištěnou péči ve školském zařízení.
3. Čistě výchovné problémy nesmí být řešeny hospitalizací v psychiatrické léčebně.
4. Hospitalizace na psychiatrii nesmí být označována jako „letní tábor“.
5. Dítě ví, proč a jak je léčeno. Je usilováno o jeho souhlas.
6. Péče o dítě v léčebně má rovněž výchovné aspekty a čas zde strávený musí být věnován i rozvoji dítěte a jeho sociálních dovedností.
7. Léčebna je aktivní, co se týká posuzování vhodnosti prostředí, kam se dítě po ukončení hospitalizace vrátí.
8. Léčebna vtahuje rodiče a osoby, kterým je dítě svěřeno, do zajištění správné péče o dítě a vhodně je edukuje.
9. Pokud se ukáže být daný typ školského zařízení pro dítě nevhodný, je nutné podat návrh na přemístění dítěte, nikoli pouze opakovat pobyty v psychiatrické léčebně.

”

...hospitalizace z důvodu výchovných problémů není přípustná...

“

Zjištění ochránce

Není výjimkou, že **do psychiatrických léčeben jsou umísťovány děti z důvodů výchovných či kázeňských problémů**. Při studiu dokumentace jak ve školských tak i zdravotnických zařízeních jsem často došel k závěru, že nepředcházelo zdokumentované uzpůsobení režimu ve školském zařízení, aby lépe reagoval na potřeby dítěte, nýbrž že „problematické“ děti byly odkloněny do léčebny.

Mezery jsou patrné ve **spolupráci školských zařízení a pedopsychiatrů** ve smyslu edukace a doporučení pro školská zařízení. Jen někdy byly při studiu dokumentace ve školských zařízeních zjištěny záznamy s pokyny od pedopsychiatra. Pokud jde o výsledek hospitalizace, zpráva léčebny je zasílána ambulantnímu lékaři dítěte a lékaři léčebny sami od sebe pokyny pro zařízení nevypracovávají. Není tak využita (legální) příležitost prodloužit efekt hospitalizace. Pacient, respektive jeho zákonný zástupce, pěstoun nebo jiná pečující osoba včetně statutárního orgánu školského zařízení či pobytového zařízení sociálních služeb, má povinnost pravdivě informovat ošetřu-

jícího zdravotnického pracovníka o dosavadním vývoji zdravotního stavu (dítěte).¹ Lékaři tak mají nástroj ke zjištění maxima informací o dítěti a poměrech, odkud dítě přichází (např. program rozvoje osobnosti dítěte). A naopak, zákon o zdravotních službách v dostatečné míře umožňuje lékařům sdělování informací o zdravotním stavu dítěte jednak řediteli zařízení, jednak pečujícímu obecně.² Efektivní výměna informací je vždy předpokladem kvalitní a kontinuální péče o dítě.

”

...efektivní výměna informací = předpoklad kvalitní péče...

“

¹ Ustanovení § 41 odst. 1 a 2 ve spojení s § 42 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

² Ustanovení § 45 odst. 2 písm. g) zákona zakotvuje povinnost poskytovatele zdravotních služeb „předat ... poskytovatelům sociálních služeb potřebné informace o zdravotním stavu pacienta nezbytné k zajištění návaznosti dalších zdravotních a sociálních služeb poskytovaných pacientovi“. Právo zákonného zástupce (a skrze § 42 i statutárního zástupce domovského zařízení dítěte) na informace o zdravotním stavu pacienta a právo klást otázky vyplývá z § 31 odst. 5 zákona o zdravotních službách. Podle § 31 odst. 6 „jestliže to zdravotní stav nebo povaha onemocnění pacienta vyžadují, je poskytovatel oprávněn sdělit osobám, které budou o pacienta osobně pečovat, informace, které jsou nezbytné k zajištění této péče nebo pro ochranu jejich zdraví“.

XIV) Personál

1. Počet personálu a jeho odbornost musí odpovídat individuálním, případně specifickým potřebám dětí.
2. Personál musí být vzděláván tak, aby byl schopen poskytnout péči i dětem s případným mentálním postižením, poruchami autistického spektra či zdravotním znevýhodněním.
3. Vedení školských zařízení má aktivně podporovat zaměstnance v dalším vzdělávání a respektovat příslušné předpisy v této oblasti.
4. Zaměstnanci zařízení by měli mít k dispozici supervizi či jiný nástroj sebereflexe.

Zjištění ochránce

Chybí **dostatečný počet odborného personálu**. Některá navštívená zařízení nesplňují požadavek vyhlášky k zákonu o výkonu ústavní a ochranné výchovy zajistit tři **pedagogické pracovníky na výchovnou skupinu**. V řadě zařízení, kde jsou děti s poruchami chování, **nepůsobí etoped**. V zařízeních, kde jsou vychovávány děti s mentálním postižením, a to i středně těžkým, není dostupná pomoc psychopeda. Při zajištění péče o děti s mentálním postižením je potřeba vzít v úvahu i větší náročnost na péči, která se bohužel neodráží v personálním posílení vychovatelů, či snížení počtu dětí v rodinné či výchovné skupině.

V **zařízeních pro děti s extrémními poruchami chování** jsou etopedi i psychologové pravidelnými členy týmů, ovšem jejich úvazek není vždy dostatečný. Lze se setkat i s vážnou spoluprací těchto odborníků s vychovateli, s chybějící provázaností mezi jejich činnostmi. Odborná péče o děti, nad jejichž výchovou převzal odpovědnost stát, však zajištěna být musí.

Specifickou skupinu představují děti s poruchami autistického spektra a děti s poruchami pozornosti a soustředění s hyperaktivitou, neboť k péči o ně je nutný dostatečný počet odborně vyškoleného personálu. Ačkoli lze obdivovat mnohdy heroické výkony vychovatelů, kteří neabsolvovali žádné speciální vzdělání a mají ve skupince šesti dětí např. čtyři takové děti, je tento stav neúnosný.

Obecně je třeba podporovat zaměstnance v dalším vzdělávání a respektovat právní úpravu, která účast na školení či jiných formách přípravy považuje za výkon práce, za který přísluší zaměstnanci plat, resp. volno.

Praxí byla velmi pozitivně hodnocena možnost supervize kolektivu, kterou lze považovat i za vhodný nástroj pro zvýšení standardu péče o klienty. Supervize jsou také komunikačním prostředkem pro řešení problémů mezi zaměstnanci navzájem, či zaměstnanci a vedením zařízení.

